

УДК 338.124

Харун О.А.*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Хмельницького національного університету***Стецюк О.В.***магістр
Хмельницького національного університету*

СУТНІСТЬ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ESSENCE AND DIRECTIONS OF FORMATION OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

У статті визначено сутність економічної безпеки. Виділено базові рівні економічної безпеки. Розглянуто узагальнюючі показники економічної безпеки країни. З'ясовано причини стрімкого спаду економічної безпеки України та економіки у цілому. Виокремлено економічні чинники протидії агресії РФ проти України.

Ключові слова: економічна безпека, національна безпека, національні інтереси, рівні економічної безпеки, політика захисту, показники економічної безпеки.

АННОТАЦИЯ

В статье определена сущность экономической безопасности. Выделены базовые уровни экономической безопасности. Рассмотрены обобщающие показатели экономической безопасности страны. Выяснены причины стремительного спада экономической безопасности Украины и экономики в целом. Выделены экономические факторы противодействия агрессии РФ против Украины.

Ключевые слова: экономическая безопасность, национальная безопасность, национальные интересы, уровни экономической безопасности, политика защиты, показатели экономической безопасности.

ANNOTATION

The article defines the essence of economic security. The basic levels of economic security are identified. The most well-known generalizing indicators of economic security of the country are considered. The reasons for the rapid decline in Ukraine's economic security and the economy as a whole are clarified. Economic factors of counteraction of aggression of the Russian Federation against Ukraine are highlighted.

Keywords: economic security, national security, national interests, levels of economic security, protection policy, indicators of economic security.

Постановка проблеми. Питання економічної безпеки України є актуальним із часів здобуття державою незалежності. Процеси, що відбуваються в країні на сучасному етапі розвитку, висувують питання економічної і мирної безпеки на першочерговий план. Економічна безпека трактується як складна багатфакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, що для України є проблемним у виконанні [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність економічної безпеки досліджується у роботах таких видатних вітчизняних і зарубіжних учених, як: Б. Данилишин, Т. Сак,

Я. Жаліло, З. Варналій, В. Нижник, М. Яценко, В. Новицький, Л. Безчасний, І. Мішина, О. Власюк, М. Єрмошенко, В. Шлемко, І. Бінько та ін. Однак, як свідчить проведений аналіз змісту наукових публікацій, присвячених системі економічної безпеки України, дослідження потребують її сутність та напрями формування за складниками і рівнями функціонування.

Мета статті полягає у визначенні сутності економічної безпеки, базових рівнів, узагальнюючих показників та причини стрімкого спаду в умовах протидії агресії РФ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан суспільного розвитку набуває досить суперечливого характеру. Поруч із масштабними досягненнями в усіх сферах суспільства виникають різноманітні конфлікти, результати людської діяльності заходять не тільки у протиріччя з оточуючим середовищем, а й часто ставлять під загрозу добробут і навіть життя людини. За цих умов кожна держава в ім'я існування, самозбереження та прогресу вирішує питання національної безпеки [2].

Економічна безпека країни, з одного боку, є важливим складником системи національної безпеки, що формує захист національних інтересів, з іншого – є безпосередньою умовою дотримання і реалізації національних інтересів щодо забезпечення фінансування, формування доходів та витрат тощо [3].

Економічна безпека – це складна багатфакторна категорія, яка характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення для задоволення на визначеному (показниками економічного розвитку) рівні потреб власного населення і держави, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовому господарстві, протистояння дестабілізуючій дії внутрішніх і зовнішніх чинників, які спричиняють загрозу стабільному розвитку країни. Світовий досвід свідчить, що саме досягнення високого рівня економічної безпеки є гарантом незалежності країни, умовою стабільного, ефективного й гармонійного розвитку суспільства, вітчизняної економіки і держави. Це пояснюється тим, що економіка

являє собою одну з життєво важливих боків діяльності суспільства, держави й особистості, тому поняття національної безпеки неможливо розкрити без оцінки життєспроможності економіки, здатності протистояти можливим зовнішнім та внутрішнім загрозам. Виходячи із цього, зрозуміло, що забезпечення економічної безпеки належить до найважливіших національних пріоритетів [4].

Економічна безпека органічно включена до системи державної безпеки разом із такими її складниками, як забезпечення надійної обороноспроможності країни, підтримка соціального миру в суспільстві, захист від екологічних негараздів – усе взаємопов'язане, один напрям доповнює інший: не може бути воєнної безпеки за нестабільної та неефективної економіки, як не може бути ні воєнної безпеки, ні ефективної економіки в суспільстві, де панують соціальні конфлікти і війни. Але, досліджуючи ті чи інші сторони безпеки, неможливо обійти їх економічні аспекти.

У національній безпеці виділяють три рівні: безпеку особи, суспільства і держави, місце і роль яких досить динамічні і визначаються характером суспільних відносин, політичним устроєм, ступенем внутрішніх та зовнішніх загроз. У критичні для нації періоди може домінувати безпека суспільства або держави. Як правило, авторитарні та тоталітарні режими, постійно створюючи такі критичні умови, висувують на перший план безпеку держави за рахунок безпеки особи. А для демократичної країни безпека держави і суспільства є не самоціллю, а функцією забезпечення свободи та безпеки людини. Так, ст. 17 Конституції України зазначає, що «захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу», а ст. 3 підкреслює, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [5, с. 7].

Більшість дослідників економічної безпеки дійшла висновку, що основними структурними елементами економічної безпеки, які необхідно застосувати під час аналізу економічної безпеки України, є такі: сировинно-ресурсна безпека; енергетична безпека; фінансова безпека; соціальна безпека; інноваційно-технологічна безпека; продовольча безпека; зовнішньоекономічна безпека [6].

Загалом до основних складників економічної безпеки країни належать:

- макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій;

- фінансова безпека – це такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз,

здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

- зовнішньоекономічна безпека – це такий стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці;

- інвестиційна безпека – це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку за належного рівня фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів;

- соціальна безпека – це такий стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний та якісний рівень життя населення незалежно від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз;

- науково-технологічна безпека – це такий стан науково-технологічного та виробничого потенціалу держави, який дає змогу забезпечити належне функціонування національної економіки, достатнє для досягнення та підтримки конкурентоздатності вітчизняної продукції, а також гарантування державної незалежності за рахунок власних інтелектуальних і технологічних ресурсів;

- енергетична безпека – це такий стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів в енергетичній сфері від наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану;

- демографічна безпека – це такий стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України;

- продовольча безпека – це такий рівень продовольчого забезпечення населення, який гарантує соціально-економічну та політичну стабільність у суспільстві, стійкий та якісний розвиток нації, сім'ї, особи, а також сталий економічний розвиток держави [7].

Концепція національної безпеки України передбачає, що існування, самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної держави залежать від здійснення цілеспрямованої політики щодо захисту її національних інтересів.

Концепція національної безпеки України має забезпечити:

- єдність принципів формування і проведення державної політики;

- поєднання підходів до формування відповідної законодавчої бази, підготовки доктрин, стратегій, концепцій, державних і відомчих програм у різних сферах безпеки [1].

Суть економічної безпеки реалізується в системі критеріїв і показників. Критерій економічної безпеки можна визначити як оцінку стану економіки з погляду найважливіших процесів, які відображають зміст економічної безпеки. Критеріальна оцінка безпеки включає в себе оцінки: ресурсного потенціалу і можливостей його розвитку; рівня ефективності використання ресурсів, капіталу і праці з погляду його відповідності рівню в найбільш розвинутих країнах, а також рівню, за якого небезпеки внутрішнього і зовнішнього характеру зводяться до мінімуму; конкурентоспроможності економіки; цілісності території та економічного простору; суверенітету, незалежності й можливості протистояння зовнішнім загрозам, соціальної стабільності та умов запобігання і вирішення соціальних конфліктів. Важливо підкреслити, що найвищий ступінь безпеки досягається за умови, що весь комплекс показників знаходиться в діапазоні допустимих меж своїх порогових значень, а порогові значення одного показника досягаються, не зашкоджуючи іншим [3].

Серед показників економічної безпеки доцільно виділити такі показники, які характеризують:

- економічний ріст (динаміка і структура національного виробництва та доходу, показники обсягів і темпів промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, капіталовкладення тощо);

- природно-ресурсний, виробничий, науково-технічний потенціал країни;

- динамічність та адаптивність господарського механізму, а також його залежність від зовнішніх факторів (рівень інфляції, дефіцит консолідованого бюджету, дія зовнішньоекономічних факторів, стабільність національної валюти, внутрішню і зовнішню заборгованість);

- якість життя (ВВП на душу населення, рівень диференціації доходів, забезпеченість основних груп населення матеріальними благами і послугами, працездатність населення, стан навколишнього середовища тощо) [1].

Стан економічної безпеки України у цілому суттєвою мірою залежить від забезпечення стійкого розвитку всіх її регіонів [8, с. 5]. На сучасному етапі існують регіони, в яких похитнулася не лише економічна безпека, а й безпека миру. Військовий конфлікт на східній території України має значний вплив на формування економічних показників держави. Проведення аномально тривалої так званої

«Антитерористичної операції» тягнеться вже кілька років, що не могло не залишити слід і на економіці країни. Зниження показників ВВП, інфляція, мільйони знищених будинків, техніки та об'єктів інфраструктури, погіршення соціального і мирного стану населення, незлічена кількість утрачених життів – усе це стало наслідком досі не завершеного конфлікту. І хоча політична ланка України робить «усе можливе» для вирішення цього питання, поки все залишається на тій же стадії розвитку. Крім того, досить болючим є питання зростання зовнішнього державного боргу країни.

Отже, подолання економічної кризи в Україні в умовах зовнішньої агресії з боку РФ є одним із пріоритетів політики забезпечення економічної безпеки держави. Зовнішня агресія проти України критично погіршила динаміку соціально-економічного розвитку, що посилює макроекономічні дисбаланси та погіршило коротко- та середньострокові перспективи економічного росту. Суттєві погіршення прогнозів економічного розвитку України міжнародними організаціями та вітчизняними урядовими та громадськими установами свідчить про високу ймовірність реалізації загроз економічній безпеці, визначених у ключових програмних документах [9].

Ключовими ризиками економічній безпеці слід визначити:

- критичне гальмування економічного розвитку України та погіршення основних макроекономічних показників (макроекономічне розбалансування за головними показниками);

- згорання промислового виробництва;

- зниження економічної активності, насамперед інвестиційної;

- погіршення добробуту населення (домогосподарств) та зростання рівня безробіття;

- посилення боргового тиску, насамперед у державному секторі;

- підвищення тінізації економічної діяльності [9].

Загалом національна безпека України досягається шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих доктрин, стратегій, концепцій і програм у таких сферах, як політична, економічна, соціальна, воєнна, екологічна, науково-технологічна, інформаційна тощо.

Конкретні засоби і шляхи забезпечення національної безпеки України зумовлюються пріоритетністю національних інтересів, необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних характеру і масштабам загроз цим інтересам, і ґрунтуються на засадах правової демократичної держави. Пріоритетними національними інтересами України є:

- створення громадянського суспільства, підвищення ефективності органів державної влади та місцевого самоврядування, розвиток демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини;

– досягнення національної злагоди, політичної, військової і соціальної стабільності, гарантування прав української нації та національних меншин України;

– забезпечення державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності кордонів;

– створення самодостатньої соціально орієнтованої ринкової економіки;

– забезпечення екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства;

– збереження та підвищення науково-технологічного потенціалу;

– зміцнення генофонду українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу;

– розвиток української нації, історичної свідомості та національної гідності українців;

– розвиток етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності громадян усіх національностей;

– налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейську та світову спільноту [10].

При цьому важливо посилити економічні чинники протидії агресії РФ проти України шляхом:

– регламентації контролю над управлінням економікою, окремими стратегічними секторами та транзитними шляхами України з боку суб'єктів впливу РФ;

– диверсифікації економічного співробітництва у цілому та за окремими напрямками до масштабів, нездатних спричинити дестабілізацію економічної системи. Контроль економічного домінування РФ за рахунок створення альянсів з іншими країнами, використання міжнародних важелів тощо;

– попередження внутрішньої дезінтеграції економіки України;

– нарощення технологічної переваги в економічному розвитку над РФ;

– моніторингу та попередження створення каналів ретрансляції ризиків в економіку України з боку РФ;

– виявлення та нейтралізації економічних диверсій на території України за рахунок створення гібридної платформи (міжвідомчих команд та сервісів) швидкого реагування;

– попередження асиметричних дій в економічній сфері;

– недопущення переростання наявного гібридного конфлікту в перманентну війну (та, відповідно, перманентного ворога) як природного стану в національній економіці;

– посилення боротьби з фінансуванням тероризму, перекриття контрабандних потоків та інших сфер економічної діяльності, які виступають економічною базою функціонування терористів [9].

Отже, економічна безпека традиційно розглядається як найважливіша якісна харак-

теристика економічної системи країни, яка визначає її спроможність підтримувати нормальні умови життєдіяльності населення, стабільне забезпечення ресурсами розвитку господарства, а також послідовну реалізацію національно-державних інтересів. У загальному плані під безпекою розуміється, насамперед, захищеність країни від наявних чи потенційно можливих загроз.

Висновки. Таким чином, узагальнюючи зазначене, можна сказати, що економічна безпека – це здатність економіки забезпечувати ефективно задоволення суспільних потреб на національному і міжнародному рівнях. Інакше кажучи, економічна безпека являє собою сукупність внутрішніх та зовнішніх умов, що сприяють ефективному динамічному росту національної економіки, її здатності задовольняти потреби суспільства, держави, особистості, забезпечувати конкурентоспроможність на зовнішніх та внутрішніх ринках, які гарантують уникнення різного роду загроз та втрат. Загалом в умовах зовнішньої агресії з боку РФ в Україні критично погіршилася динаміка соціально-економічного розвитку, що посилює макроекономічні дисбаланси та погіршило коротко- та середньострокові перспективи економічного росту. На сучасному етапі розвитку економічної безпеки України вирішення конфлікту на сході є пріоритетним питанням для стабілізації економічного стану держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Нижник В.М. Економічна дипломатія та економічна безпека України : [навч. посіб.] / В.М. Нижник. – Х. : ХНУ, 2007. – 299 с.
2. Данилишин Б.М. Методологічні засади комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил регіонів / Б.М. Данилишин. – К. : РВПС України НАН України, 1998. – 151 с.
3. Сак Т.В. Економічна безпека України: поняття, структура, основні тенденції / Т.В. Сак // Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 44.
4. Національна безпека України. 1994–1996 рр. Наук. доповідь. – К. : НІСД, 1997. – 126 с.
5. Жаліло Я.А. Економічна стратегія держави у нестабільних економічних системах / Я.А. Жаліло. – К. : НІСД, 1998. – 250 с.
6. Варналій З.С. Економічна безпека / З.С. Варналій. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
7. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
8. Яценко М.В. Регіональна економічна безпека у контексті національної економічної безпеки / М.В. Яценко // Актуальні проблеми економіки. – 2002. – № 2. – С. 3–6.
9. Ризики і загрози економічній безпеці України у 2015–2016 рр. та механізми їх мінімізації. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/ruzuku_zagroz1-bab4e.pdf.
10. Новицький В. Національні інтереси України в контексті цивілізаційних детермінант і економічної глобалізації / В. Новицький // Економіка України. – 2003. – № 7. – С. 12–18.